Organization of the Black Sea Economic Cooperation in The Context of Local Events: Evaluation in terms of International Political Economy

Prof. Alaeddin Yalçınkaya, Marmara University
Mustafa Çelik, Marmara University

Abstract

BSEC (Organization of the Black Sea Economic Cooperation), which have been found in 1992 as an outcome of the reconstruction in the Post-Soviet geography and the new conception of Turkey towards foreign policies on economics, is one of the fundamentals of the current international relations in the area. BSEC is taking action as an organization of economic cooperation, although it was formed to create a free trade zone. This organization also plays an important role in the political relations of the member states because of the fact that the economic relations of these states directly affect their foreign policies. The economic and geographic potentials of the member states necessitate the cooperation in the basin of Black Sea which is one of the gateways of the international trade between Europe and Asia. This article studies the sufficiency, economic and political capacity of the current cooperation as well as it studies on the advantages and the disadvantages of the sustainability of the cooperation. After the Brexit, the future of the economic organizations have been started to be discussed. A relatively narrow organization in the basin of the Black Sea, BSEC, should also have been analyzed critically as a part of local and global conjuncture. In this context, it is an important questions how the normalized and improved relations between two dynamic members of the organization, Turkey and Russia, after a series of tension will affect the organization. The idea of the transfer of the energy sources from the Russia and the Caucasian states through the member states of the organization derives new cooperation projects and helps politically struggling states like Armenia and Azerbaijan to set aside these struggles by their involvement in common economic cooperations. BSEC is going to be analyzed within the boundaries of International Political Economy with these aspects.

Keywords: Organization of the Black Sea Economic Cooperation(BSEC), Black Sea Basin, Political Economy, Energy, Russia, Turkey

Özet

Sovyet coğrafyasında oluşan yeniden yapılanma ve Türkiye'nin değişen dış ekonomik anlayışının bir ürünü olarak 1992 yılında temelleri atılan Karadeniz Ekonomik Işbirliği Örgütü(KEI), aktif bölgesel ilişkiler yumağının yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Serbest ticaret bölgesi oluşturma amacıyla kurulan bir girişim olan KEI, günümüzde bu işlevinden ziyade ekonomik işbirliği teşkilatı olarak organize olmuş durumdadır. Karadeniz havzasında bulunan ülkelerin ikili ve çoklu olarak geliştirdiği ilişkilerin uluslararası politik süreçlere de katkısı olduğu gerçeği göz önüne alınarak Karadeniz Ekonomik Işbirliği Örgütü'nün üye ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerde de önemli rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Üye ülkelerin sahip oldukları coğrafi ve ekonomik potansiyel, Avrupa ile Asya arasında uluslararası ticari hareketliliğin geçiş noktalarından biri olan Karadeniz Havzası'nda işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Geçmişi 24 yıla dayanan mevcut işbirliğinin yeterlilik düzeyi, ekonomik ve politik kapasitesi, sürdürülebilirliğinin önündeki avantaj/dezavantajlar bu çalışmanın temel bileşenini oluşturmaktadır. Avrupa'da Brexit referandumu sonucu ekonomik örgütlenmelerin geleceğinin tartışıldığı bir ortamda Karadeniz'de daha dar kapsamlı bir işbirliği mekanizması olan KEI'nin geleceği de bölgesel ve küresel konjonktürün sonucu olarak eleştirel analize tabi tutulmalıdır. Bu bağlamda işbirliği yapılanmasının iki dinamik ülkesi konumunda bulunan Rusya ve Türkiye arasında ikili ilişkilerin yaşanan gerilimler sonucu tekrar normalleşerek daha ileri seviyelere taşınma hedefinin KEI bünyesinde ne tür yansımaları olacağı Karadeniz Havzası için önemli bir sorudur. Başta Rusya ve Güney Kafkasya ülkelerinin sahip olduğu yüksek enerji potansiyelinin üye ülkeler üzerinden Avrupa'ya transferi KEI içerisinde yeni işbirliği projelerinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan Azerbaycan ve Ermenistan gibi siyasi

ilişkileri problemli ülkelerin KEI içinde ortak ekonomik/ticari işbirlikleri içinde yer almaları siyasi krizlerin arka plana itilmesi açısından önemlidir. Bu boyutlarıyla KEI, çalışmamızda Uluslararası Politik Ekonomi(UPE) sınırları içerisinde analize tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Ekonomik Işbirliği Örgütü(KEI), Karadeniz Havzası, Politik Ekonomi, Enerji, Rusya, Türkiye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

1. Giriş

Uluslararası Politik Ekonomi(UPE), devlet ve piyasa arasındaki karşılıklı etkileşimin günümüz şartlarında giderek artması sonucu akademik alanda kendisine yer bulan bir alandır. Ekonomik entegrasyonlar bu disiplinin ana çalışma konularından biridir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı(KEİ), Karadeniz Havzası'nda 1992 yılından itibaren faaliyet gösteren 12 üyeli bir bölgesel ittifaktır. Karadeniz'le beraber Kafkasya ve Balkanlar'da da üyesi bulunan ve Geniş Karadeniz Havzası olarak nitelenen coğrafyada etkin olan KEİ, bu çalışmada uluslararası politik dinamikler açısından incelemeye tabi tutulacaktır.

İlk olarak UPE'nin tarihsel gelişimi incelenecek, tanımı yapılarak ne tür özelliklere sahip olduğu genel hatlarıyla ele alınacaktır. UPE açısından en çok tartışılan konulardan birisi hangi konuları içine aldığı, sınırlarının hangi boyutta olduğudur. Bu bağlamda UPE'nin inceleme alanları ve sınırları da çalışmamızda yer bulacaktır.

İkinci bölümde, Karadeniz havzası incelenecektir. Sahip olduğu jeostratejik önem sayesinde önemli bir lojistik merkezi olarak uluslararası ticaretin yürütülmesine katkı sunan bölge aynı zamanda birçok krize de ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin sahip olduğu enerji potansiyeli, coğrafi konumunu daha önemli kılarak, enerji nakil projelerinin hayata geçirilmesini gündeme getirmektedir. Karadeniz, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkelere de doğrudan ve dolaylı sınırı bulunan bir alana sahiptir. Bu bakımdan yeniden yapılanma sürecinde Rusya ve Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerinde geliştirdikleri projeler Karadeniz Havzası'nın dinamik konumunu pekiştirmiştir. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle belirlenen koşullar başta ABD olmak üzere Batı'nın Karadeniz'de askeri güç olarak yer almasına engel olurken, NATO alternatifi ittifakların oluşumuna da katkı sunmaktadır. İkinci bölümde bu çerçevede jeostratik konumun avantaj/dezavantajları ve UPE bağlantısı incelenecektir.

Son bölümde ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, tarihsel altyapısı, kuruluş amaçları ve bu doğrultuda gerçekleştirip/gerçekleştiremediği faaliyetler, karşı karşıya olduğu yapısal sorunlar ve ekonomik kapasitesi bağlamında uluslararası politik ekonomi perspektifli ele alınacaktır. Sovyet sonrası dönemde Karadeniz Havzası'nda bulunan ülkelerin ihtiyaç duyduğu ortak diyalog zemini KEİ bünyesinde karşılık bulmuştur. Öyle ki geniş çerçevede kurulan ve kısa sürede kurumsallaşmasını tamamlayan kurum bölgenin gelişimine katkı sağlayacak önemli işbirliği alanları da oluşturmuştur. Nitekim üye ülkelerin birçoğunun kurumsal altyapısını henüz tamamlayamamış olması, Rusya ve Türkiye'nin örgüt içinde başat rol üstlenmelerinin yanında diğer uluslararası platformlara da önem vermeleri KEİ'nin kuruluş amaçlarını gerçekleştirmesini güçleştirmiştir. Sahip olunan potansiyel ve vizyonun çok gerisinde kalan pratik uygulamalar bu bölümde analiz edilecektir.

2. Uluslararası Politik Ekonomi: Kavramsal Çerçeve ve Sınırları

Uluslararası Politik Ekonomi(UPE) ilk olarak 1970 yılında *Susan Strange* tarafından kaleme alınan *''International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect''* başlıklı makalede kavramsallaştırılmıştır. Uluslararası politik ekonomi, politika üzerinde ekonomik dinamiklerin etkisini inceleyen ekonomi ve politikanın kesişimi üzerine inşa edilmiş bir bilim dalıdır.

Uluslararası ikili ve çok aktörlü ekonomik ilişkiler siyasi ittifak veya çatışmalara yol açabilmektedir. Siyasi iktidarlar, iç politikada seçim ekonomisi yoluyla dış politikada ise ekonomik yaptırımlarla ekonomiyi siyaset üzerinde bir müdahale aracı olarak kullanabilmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak artan uluslararası ticaret hacmi, bölgesel ekonomik entegrasyonlar ve oluşan ekonomi temelli diyalog platformlarıyla da uluslararası politik ekonominin etkinliğini giderek artmıştır.

UPE, belli bir teorik ve metodolojik yaklaşımın değil, temel amacı uluslararası düzende güç ve refahın birbirini nasıl şekillendirdiğini anlamak olan bir disiplinin adıdır.[1] Bu açıdan güç ve refah üzerinde doğrudan etkili olan konular, UPE'nin sınırlarını ortaya koymaktadır. Uluslararası ticaret, uluslararası para politikası, çok uluslu şirketler, küresel ekonomik krizler, enerji, finans, teknoloji ve hegemonya ile buna benzer konular, UPE'nin inceleme alanı içine girmektedir.[2] Devletler için güç ve güvenlik yanında iktisadi amaçların öneminin artması, UPE'nin özelde piyasalar ve devletlerarasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur.[3]

Bretton Woods sisteminin oluşturduğu serbest ticaret, istikrarlı para birimleri ve genişleyen küresel ekonomik bağımlılığın son bulmasıyla liberal anlayış zamanla önemini yitirmiştir.[4] Washington Konsensüsüyle ortaya çıkan neo-liberal politikalar ekonomik sorunların çözümünde yapısal reformların gerekliliğini vurgulamış, ABD öncülüğünde G8 ülkeleri tarafından benimsenen bu politikalar bağımlılık teorisi bağlamında yeni tartışmalar meydana getirmiştir. Neo-liberal uygulamalar neticesinde maliye politikalarının etkisi giderek artmış, devletler ekonomiyi regüle etmek amaçlı sık sık maliye politikası araçlarını kullanmaya başlamışlardır. Devletin ekonomi üzerinde artan düzenleyici ve korumacı politikaları politik ekonominin de konumunu sağlamlaştırmıştır.

Bölgesel ekonomik bloklaşmalar, UPE'nin uygulamada ortaya çıkan görünür yüzleridir. Özellikle Avrupa Birliği tarafından yürütülen süreç, ekonomik entegrasyon çabası siyasi olarak da üye ülkelerin ortak karar mercilerinde bir araya gelmelerine sebep olmuştur. Yunanistan'da ortaya çıkan ve Avrupa ekonomisini derinden sarsan ekonomik kriz, Avrupa bütünleşmesini tehdit eder konuma gelmiş, siyasi süreçlerin devreye girmesine yol açmıştır. Bu durum ekonomik entegrasyonların güç ve refah dengesindeki kırılmaları ne denli derinleştirebileceğini göstermiştir. Sonuç itibariyle ekonomik entegrasyon anlamında elde edilen göreli başarı, siyasi alanda gerçekleştirilemese de akademik alanda UPE'ye kaynaklık etmesi açısından Avrupa bütünleşmesi önem arz etmektedir.

3. Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Analizi

Karadeniz Havzası, Orta Avrupa'dan Ural Dağları'na kadar, Karadeniz'e dökülen nehirlerin birbiriyle irtibatlandırıldığı 23 ülkeyi kapsamaktadır.[5] Bölgenin önemi, coğrafi olarak önemli bir lojistik ve ticaret yolu işlevi görmesinden kaynaklanmaktır. Karadeniz'in, Kerç Boğazıyla Azak Denizine, Ren-Tuna Kanalı'yla Kuzey Denizi'ne, Main-Tuna Kanalı'yla Baltık Denizi'ne ve Volga-Don Kanalı'yla da Hazar Denizi'ne bağlantısı vardır.[6] Aynı zamanda Türkiye üzerinde İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla Akdeniz'e bağlanan Karadeniz, ticari lojistik merkezi olmasının yanı sıra ulusal ve bölgesel güvenlik açısından çevre ülkelerinin hakimiyet kurmak istediği bir alandır. Bu bakımdan Lozan Barış Anlaşması'nın 23. Maddesi 20 Temmuz 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde kıyıdaş devletlerin lehine, güvenliklerini koruyacak şekilde düzenlenmiştir. Ticaret gemileri için kota ve süre sınırlaması getirilirken kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerine

[1] Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, ''Uluslararası Politik Ekonomi'', içinde Uluslararası İlişkiler'e Giriş, ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 4.

[2] Arzu Al, ''Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi'' *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(2015): 154

[3] Mehmet Duman, ''Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkisi'' *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(2002): 4

[4] Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği,* (İstanbul: Kripto Yayınları, 2015), s. 15

[5] Ahmet Aşık, ''Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi'' *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12(2009): 36

[6] Gökhan Koçer, ''Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye'' *Akademik Bakış* 1(2007): 197

kapatılmıştır.[7] Bu durum başta ABD olmak üzere kıyıdaş olmayan ülkelerin Karadeniz'deki çıkarlarının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Mackinder'ın *Kara Hakimiyet Teorisi'ne* göre aşağı yukarı Rusya'nın bulunduğu alan *Kalpgah* bölgedir.[8] Doğu Avrupa ve Sibirya üzerinden Rusya ve Orta Asya'yı kapsayan bu alana erişim kaynağı olan bölge ise Karadeniz Havzası'dır. Aynı şekilde Spykman'ın *Kenar Kuşak Teorisi'ne* göre de Avrupa'yı Orta Doğu ve Asya'ya bağlamaktadır.[9] Karadeniz'e klasik jeopolitik teorilerde direkt olarak yer verilmese de merkezi noktalar arasındaki köprü işlevi bölgeyi ön plana çıkarmıştır.

Bloklararası kutuplaşmanın en keskin şekilde yansıdığı bir iç deniz hüviyeti taşıyan Karadeniz, kıyı ülkeler için taşıdığı potansiyelin çok gerisinde bir öneme sahip olmuştur.[10] 1990'lara kadar Rusya ve Türkiye haricinde bu bölgeye yönelik özel bir politika geliştirme eğiliminde olan uluslararası aktör de yoktur.[11] Öyle ki Karadeniz Havzası, ABD önderliğinde Batı'nın sistemsel hegemonyasına karşı çıkan ve çok kutupluluk bağlamında bir uluslararası sistem arzuladığını her ortamda açıkça ifade eden Rusya'nın ''arka bahçesi''dir.[12] Buna rağmen Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla, Karadeniz ve Hazar bölgesindeki ülkeler, Rusya'dan uzaklaşarak Batı'ya yönelmişlerdir.[13] Türkiye'nin bölgeye olan ilgisinde kendi jeostratejik konumuna etkili olmuştur. Bu ilgi Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle dünya enerji piyasalarındaki devamlılık ve değişimler doğrultusunda enerji ihraç eden ülkeler ile enerji ithal eden ülkeler arasında ''doğal bir köprü'' konumunda olmasıyla devam etmiştir.[14] Uzun yıllar Avrupa'nın uzak kaldığı bölge, enerji güvenliği, ticaret bağlantıları, göç ve diğer kilit politika alanları ile Avrupa stratejik düşüncesinin de bir sonraki sınırı haline gelmiştir.[15] Batı, Rusya'yı dışarda bırakacak projeleri destekleyerek, enerji kaynak ve güzergâhlarını çeşitlendirmenin ve Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmanın yollarını aramaktadır.[16]

Yapısal ekonomik meseleler, siyasal-yönetimsel problemlerle birleştiği noktada ciddi bir toplumsal ve bölgesel güvenlik unsuru olarak, havzada çatışma faktörünü işbirliğine üstün kılmaktadır.[17] Ermeni-Azeri savaşı, Türk-Yunan çekişmesi, Rusya ile Ukrayna'nın Karadeniz filosu üzerine anlaşmazlığı, Rusya'nın Çeçenya'da savaşması bölge ülkelerinin bu siyasal sorunlarla daha fazla ilgilenmeleri sonucunu doğurmaktadır.[18]

---

[7] Lozan ve Montreux Anlaşmaları Türkçe tam metin için bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf

[8] Sait Yılmaz, ''Jeopolitik ve Strateji'' *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi* 2009: 75

[9] Emel G. Oktay, ''Türkiye'nin Avrupa'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'' *Uluslararası İlişkiler 3* no.10(2006): 152

[10] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik,* (İstanbul: Küre Yayınları, 2012), s. 275.

[11] Göknil Erbaş, ''Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği'' *Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 1(2012): 140

[12] Göktürk Tüysüzoğlu, ''Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü'' *Akademik İncelemeler Dergisi 8* no.3(2013):243

[13] Koçer, *''Karadeniz'in Güvenliği''*, s.199

[14] Pınar İpek, ''Enerji Güvenliği'nin Ekonomi Politiği ve Türk Dış Politikası'', içinde *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt I*, ed. Ertan Efegil, Rıdvan Kalaycı (İstanbul: Nobel Kitap, 2012), 237.

[15] Charles King, ''The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century'', içinde The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives, ed. Daniel Hamilton, Gerhard Mangott (2008), 14.

[16] Aşık, ''Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi'', s. 43

[17] Tüysüzoğlu, ''Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü'' s.255

[18] İlhan Uzgel, ''Karadeniz Ekonomik İşbirliği'', içinde *Türk Dış Politikası Cilt II*, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 521.

4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Değerlendirilmesi

4.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ): Gelişim ve Yapısal Sorunlar

Türk siyasetinde 1980 sonrası Turgut Özal'ın liberalleşme ve uluslararası sistemle uyum çabaları sonucu Türkiye yönünü dış dünyaya çevirmiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak ortaya çıkan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) fikri bir proje olarak Türkiye'nin Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından Ocak 1990'da ortaya atılmıştır.[19] Bu coğrafyayla ilgili ilk doktrin Ukraynalı jeopolitikçi Yuriy Lypa tarafından 1942 tarihli Karadeniz doktrini tezinde Karadeniz Birliği olarak kavramsallaştırmış olsa da[20] bu fikir uygulamada karşılık bulmamıştır.

1992 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen ilk zirve ile hayata geçirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği platformu 1997'de uluslararası kurum niteliği kazanmıştır. Teorik olarak Eski Sovyetler Birliği ile Balkanlar'daki eski komünist devletleri arasındaki ekonomik ortaklığın bir uzantısı olan[21] KEİ, birbiriyle ilişkili, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren üç hedef amaçlamaktadır: Çatışmadan ziyade işbirliğini sağlamak, küreselleşmenin yanı sıra bölgeselliği de desteklemek ve Avrupa'da yeni bölünmeleri engellemek.[22]

1992'de çift kutuplu yapının oluşturduğu suni örtü ortadan kalkınca Karadeniz'i çevreleyen bölgelerin iç bağlantıları tabii bir şekilde tekrar su yüzüne çıktı.[23] Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığı kazanan ülkelerin kalkınma ve yeniden yapılanma çabaları Türkiye'nin sahip olduğu tarihi ve kültürel miras gereği bölgeye yönelmesine sebep olurken, Rusya'nın da bu ülkeler üzerindeki eski hakimiyetini yeniden inşa etme çabası bölge üzerinde yeni oluşumları zorunlu kıldı. Bu oluşumun sadece Karadeniz'de değil, Balkanlar ve Kafkasya'da genişlemiş olması yeni bir tartışmayı beraberinde getirdi. KEİ, NATO ve AB'ye alternatif olarak mı ortaya çıkmıştı? Üye devletler KEİ'nin AB ve NATO gibi diğer kuruluşlara alternatif olarak görülmediğini sürekli olarak ifade etmektedir.[24] Nitekim KEİ üyesi Yunanistan ve gözlemci üyeler Avusturya ve İtalya'nın AB üyesi olması; Bulgaristan, Türkiye ve Romanya'nın AB ile müzakere süreci yürütmesi bu beyanları doğrular niteliktedir. 4.2'nci bölümde ekonomik veriler karşılıklı analiz edildiğinde KEİ'nin AB'ye alternatif bir oluşum olarak gelişmesinin çok zor olduğu görülmektedir. Bu konuda bir diğer zorluk KEİ'nin bazı üyelerinin karşılıklı güven eksikliği ile büyük oranda çekişme içinde gerçek ekonomik entegrasyonun önünde büyük bir engel olarak yer almaktadır.[25]

Bu bölgedeki ülkelerin başlangıçta dışında kalmamak için ilgi gösterdikleri bir örgüt olan KEİ, zamanla üyelerin İstanbul'daki kuruluş zirvesinde belirlenen amaçlarına ulaşmak için istekli davranmadıkları bir uluslararası kuruluş olmuştur.[26] Bunda üye ülkelerin örgütü kalıcı faktörlere dayalı aksiyoner nitelikli bir yapı olarak değil, konjonktürel ihtiyaçlara cevap

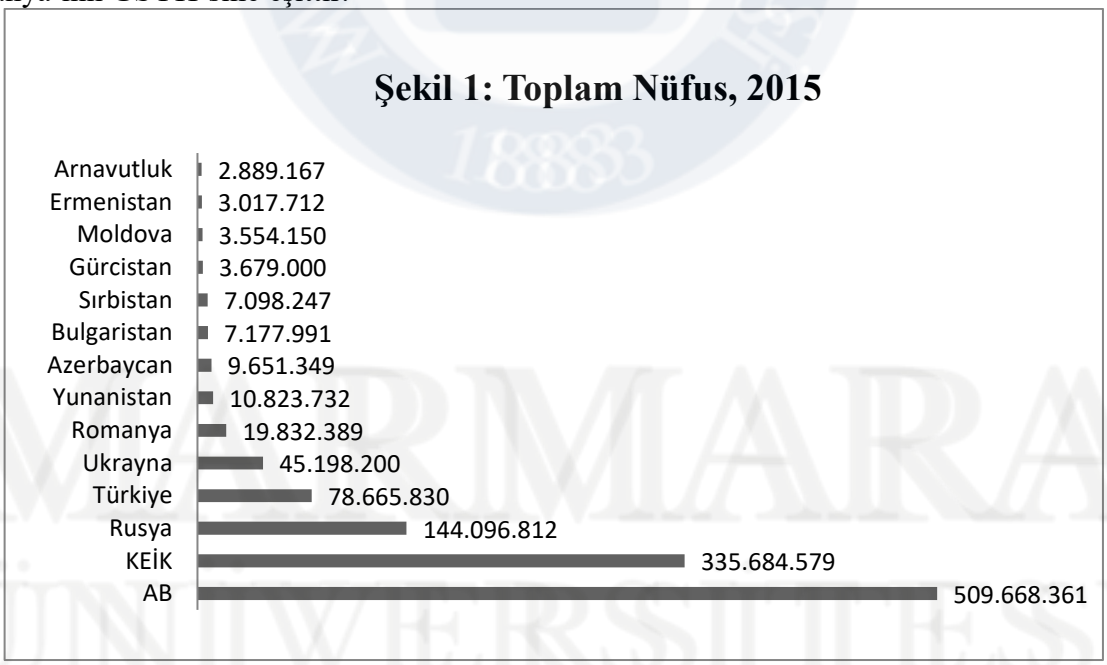
[19] Uzgel, ''Karadeniz Ekonomik İşbirliği'', s. 520
[20] Ostap Kushnir, ''From the BSU to the BSEC: Evaluating Interwar Geopolitical Fantasies.'' *The Central European Journal of International and Security Studies 8* no.4 (2014): 93
[21] Aral, ''The Black Sea Economic Co-Operation after Ten Years'', s. 79
[22] Aşık, *''Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi''*, s. 38.
[23] Davutoğlu, *Stratejik Derinlik'*, s.277
[24] Berdal Aral, ''The Black Sea Economic Co-Operation after Ten Years: What Went Wrong?'' *Alternatives: Turkish Journal of International Relations 1* no.4 (2002): 76
[25] Aral, ''From the BSU to the BSEC'' s….
[26] Uzgel, ''Karadeniz Ekonomik İşbirliği'', s. 521

verebilecek reaksiyoner bir yapı olarak görmelerinin[27] etkisi büyüktür. Bu sonucu doğuran bir başka etken ''Karadenizlilik'' eksenli bir bölgesel kimlik yapılandırılamamış olmasıdır.[28] Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerden başlayarak kademeli bir genişleme yerine Balkanlar ve Kafkaslar'daki çevre ülkelerin bünyeye alınmış olması[29] ortak bir kimlik ve siyasi anlayış oluşmasını engellemiştir.

KEİ, sadece ekonomik işbirliği amacıyla oluşmamış Karadeniz'in jeostratejik konumunun sebep olabileceği bölgesel güvenlik tehditlerine karşı kolektif bir karşı koyuş meydana getirmek istemiştir. Örgütün amacının çok boyutlu belirlenmesinde de üye ülkelerin büyük bölümünün Sovyetler Birliği'nden yeni bağımsızlığını kazanmış olmaları etkili olmuştur. Öyle ki Soğuk Savaş'ın genel karakteristik özelliği olan; kendi içine çekilme, kapalı ekonomi, yakın komşuları potansiyel tehlike ve düşman görme, sürekli güvenlik kaygısı içinde yaşama, bu ülkeleri birbirinden uzaklaştırmıştır.[30] KEİ, bu uzaklığı gidermek için önemli bir potansiyele sahip bir örgüt olarak doğmuş olmasına rağmen yeterli etkiyi sağlayamamıştır.

4.2. Ekonomik/Ticari Kapasitesi

2015 itibariyle nüfusu 335 milyonu bulmuş bir coğrafya üzerinde örgütlenmiş KEİ, üye ülkelerin toplam nüfusları dikkate alınarak değerlendirmeye tabi tutulduğunda en düşük nüfusa sahip üye ülke yaklaşık 3 milyonluk bir nüfusla Arnavutluk'tur. En yüksek nüfusa sahip Rusya ile kıyas edildiğinde bu oran %2 seviyesindedir. 12 üyeli KEİ'nin nüfusu 28 üyeli AB ile kıyas edildiğinde ise oran %65 olarak karşımıza çıkmaktadır. KEİ içinde 7 ülkenin nüfusu 10 milyonun altında kalırken bu durum ülkelerin Toplam GSYH'lerine de etki etmiştir. En düşük nüfuslu 7 ülkenin toplam GSYH'si tek başına KEİ içinde 4. Büyük ekonomi olan Romanya'nın GSYH'sine eşittir.

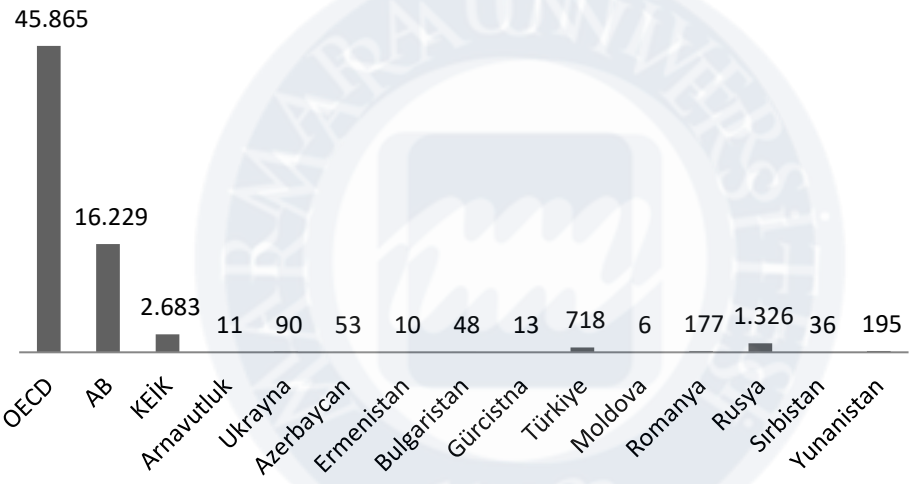
Kaynak: *Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016*

Şekil 2'deki veriler bağlamında KEİ'nin toplam GSYH'sı dikkate alındığında rakam yaklaşık 2,7 milyar$ seviyesindedir. Bu rakam AB GSYH'sinin %16,5'ine tekabül ederken, OECD ülkeleri GSYH'sinin yaklaşık %6'sına denk gelmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülke ekonomileri ile kıyas edildiğinde KEİ toplam milli gelir olarak bu ülkelerin çok gerisinde

[27] Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 277.
[28] Tüysüzoğlu, ''Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü'' s.251
[29] Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.278
[30] Aşık, ''Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi'', s. 38.

kalmaktadır. Bunun sebebi KEİ üyesi ülkelerin büyük bölümünün Balkanlardaki komünist rejim ve SSCB'nin kalıntıları üzerine yeniden inşa ve toparlanma süreci içinde olan ülkelerden oluşuyor olmasıdır. KEİ'nin ekopolitik olarak arzu edilen ve amaçlanan seviyeye erişememesi kuruluş sürecinde izlediği geniş yayılmacı politikadır. Ekonomik gelişme ve refah olarak bölgenin geleceğinde önemli yer tutan ülkelerle beraber ekonomik kapasitesi düşük ülkelerin de oluşum içinde yer alması bu ülkelerin kalkınmalarını tamamlamaları için bir avantaj olmakla birlikte KEİ'nin küresel yönetişim ve uluslararası politik ekonomi bağlamında uluslararası sisteme katkısının önünde önemli bir dezavantaj olmuştur. KEİ içinde Rusya ve Türkiye'nin göreli etkisi GSYH'lerinde de etkisi göstermiştir. Bu iki ülkenin GSYH bazında KEİ içindeki payı %76'dır.

Şekil 2: Toplam GSYH (Milyon $), 2015

Kaynak: *Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016*

Türkiye, örgütün kuruluşuna ön ayak olan ülke olarak karşılıklı fayda esasına dayalı bir anlayışla bölgenin istikrarına katkı sağlarken, aynı zamanda bu devletlerin dış dünya ile iyi ilişkiler kurmalarına yardımcı olmayı amaçlamıştır.[31] Türkiye'nin bölge üzerindeki amacı her ne kadar değişmemiş olsa da özellikle son yıllarda artan küresel aktivizmi, AB ile yürüttüğü müzakereler, güney sınırlarında dinmeyen iç savaş sebebiyle Türkiye KEİ'ye hedeflediği şekilde katkıda bulunduğunu söylemek güç olacaktır. Bu sadece Türkiye için değil örgütün geneline hakim bir durumdur. Rusya'nın gelişen ekonomilerle beraber oluşturduğu, küresel yönetişimde gelişen ekonomilerin katkısını artırma amacı güden BRICS tarzı gruplaşmalar içinde yer alması ve KEİ'den daha çok NATO ve AB alternatifi olarak görülen Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki rolü KEİ'nin daha geri planda kalmasına sebep olmuştur.

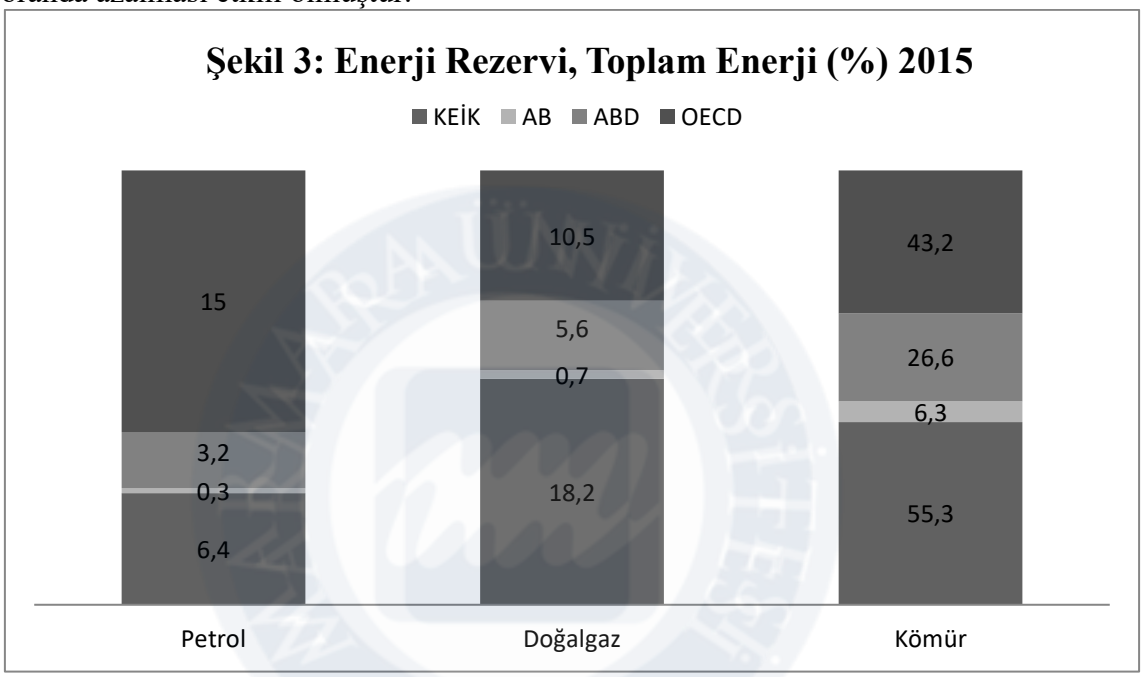
Tablo 1: GSYH Büyüme Hızı (Yıllık %)

	2011	2012	2013	2014	2015
KEİK	2,84	1,23	2,72	1,44	0,54
AB	1,76	-0,47	0,18	1,35	1,94
OECD	1,75	1,22	1,13	1,75	1,96

Kaynak: *Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016*

[31] Mustafa Aydın, ''Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler'', içinde Türk Dış Politikası Cilt II, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 427.

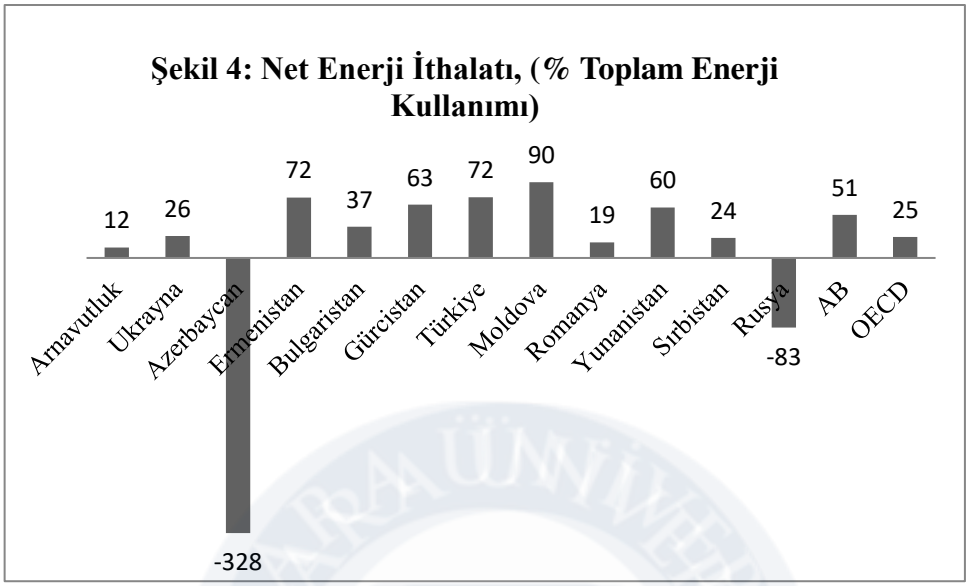
Tablo 1'de KEİK üyesi ülkelerin son 5 yılda sahip oldukları ortalama büyüme hızları AB ve OECD ile mukayeseli olarak verilmiştir. 2015 yılında büyüme hızının yavaşlamasında Ukrayna'da yaşanan kriz ve Rusya ekonomisinin yaşadığı bunalımlar etkili olmuştur. Tablo 1'deki veriler ham olarak analiz edildiğinde KEİ'nin önde olduğu görülmekte olup bunda son yıllarda küresel büyümeye gelişmiş ülkelerin sunduğu katkının artan oranda azalması etkili olmuştur.

Kaynak: *BP Enerji İstatistikleri Raporu, 2016*

Şekil 3'te birincil enerji kaynaklarından petrol, doğalgaz ve kömürün dört ayrı kategorideki payları verilmiştir. 12 ülkeli KEİ içinde petrol, doğalgaz ve kömürden en az birine sahip olan ülke sayısı 7'dir. Petrol rezervine sahip ülkeler toplam rezerv içinde %0,4 ile Azerbaycan ve %6 ile Rusya'dır. Örgüt içinde doğalgaz rezervine sahip ülke sayısı ise 3'tür. Rusya, Azerbaycan ve Ukrayna dünya toplam doğalgaz rezervi içinde sırasıyla %17,3, %0,6 ve %0,3 paya sahiptir. KEİ içinde petrol, doğalgaz ve kömür bağlamında birincil enerji rezervine sahip 7 ülke varken bu ülkelerin sadece 3'ü petrol ve doğalgaz rezervine sahiptir. Diğer 4 ülke (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Türkiye) petrol ve doğalgaz rezervine sahip değilken, sadece kömür rezervine sahip KEİ üyesi ülkelerdir. KEİ, dünya petrol rezervinin %6,4'üne sahipken, bu rakam doğalgaz için %18,2 kömür için %55,3'tür. Bu bağlamda bazı emtialar ve bazı KEİ ülkelerince ithal edilen hizmetler diğerleri tarafından sağlanmaktadır.[32] Sahip olunan rezervlerin gerek bölge içi ticarete gerekse lojistik transferle uluslararası ticarete katkısı Karadeniz Havzası'nın politik ekonomisine önemli katkılar sunmakla beraber, bu potansiyelin KEİ içi işbirliği ve ortak akılla gelecek yatırımlarına katkısı ise tartışmalı bir konudur.

[32] Mehmet Dikkaya & Mehmet Orhan, ''Economies of the Black Sea Economic Cooperation(BSEC) Countries and their Bilateral Trade'' *Journal of Economic and Social Research 6*, no.2(2012): 71

Kaynak: *Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, 2016*

Şekil 4'de bölgenin sahip olduğu enerji potansiyeli dikkate alınarak KEİ ülkelerinin toplam enerji kullanımında net enerji ithalatı oranları verilmiştir. KEİ içinde Rusya ve Azerbaycan'ın önemli enerji ihracatı rakamları karşılık, 5 ülke %50'den fazla oranda enerjide dışa bağımlılık göstermektedir. AB'de bu oranın %51 olduğu göz önüne alındığında bölgenin enerji potansiyelinin jeostratejik konum aracılığıyla Batı'ya taşınması önemli bir ticari ağ oluşturacaktır. Bu bağlamda enerji diplomasisi faaliyetlerinin ve hali hazırda devam eden lojistik projelerin devamı bölgenin geleceği açısından hayati öneme sahiptir. Geniş Karadeniz havzasının sahip olduğu petrol ve doğalgaz zenginliğinin çevre bölgelere taşınması için hali hazırda yürütülmekte olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Türkiye-Bulgaristan Enterkonnektörü (ITB) Projesi, Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı (ITG) ve Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Türk Akımı) enerji diplomasi anlamında bölgenin politik ekonomisine önemli katkı sağlayacak nitelikte projelerdir. Örgüt'ün daha etkin hale getirilerek, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması ve bölgesel ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, bölgesel güvenlik ve istikrara da katkı sağlayacaktır.[33]

5. Sonuç

Uluslararası sistem 21. yüzyıla hazırlanırken, Sovyet coğrafyasında meydana gelen dağılma Karadeniz Havzasında yapısal sorunlarla karşı karşıya olan, kurumsallaşmasını tamamlayamamış yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bölgenin iki önemli ülkesi konumundaki Rusya ve Türkiye her ne kadar hedefleri farklılaşsa da bağımsızlığını yeni kazanan ülkelere destek olma niyeti gütmüşlerdir. Türkiye'nin girişimleriyle 1992 yılında ortaya çıkan KEİ, bu desteğin bir aracı olarak ele alınabilecek bir oluşumdur.

Karadeniz'in doğu ile batı arasındaki doğal köprü konumu bu coğrafyada yer alan ülkelerin coğrafi kimlik konusunda karmaşa yaşamasına sebep olmuştur. KEİ başta vizyonist bir anlayışla oluşsa da bu karmaşadan nasibini alarak üye ülkelerin yeterli katkıyı sunmakta zayıf kaldığı bir yapılanma haline gelmiştir. Sahip olunan potansiyel KEİ nezdinde başarılı sonuçlar doğurmamış, üye ülkelerin birçoğu yönünü Avrupa bütünleşmesine çevirmişlerdir. KEİ üyesi ülkeler arasında ikili ilişkiler ve çok aktörlü bölgesel projeler gelişmiş olsa da bu örgütün geneline yansımamıştır. Özellik Rusya, Azerbaycan, Türkiye özelinde yürütülen

[33] Koçer, *''Karadeniz'in Güvenliği''*, s.212

bölgeden Batı'ya enerji nakli projeleri Karadeniz'in ekonomi politiği için gelecek vaat eden işbirliği alanlarıdır. Fakat bölgedeki kronikleşmiş siyasi çatışmalarla (Azerbaycan-Ermenistan, Rusya-Gürcistan), konjontürel olarak ortaya çıkan dış politik krizler (Rusya-Ukrayna, Türkiye-Rusya) bölgenin ekonomi politiğini tehdit eden diğer bir unsurdur.

Küresel yönetişim G8'den G20'ye kayarken gelişmiş ekonomilerin toplam pasta içindeki payı giderek azalmaktadır. KEİ, bu durumu fırsata çevirme ve küresel yönetişime ekonomik ve siyasal düzlemde daha çok katkı sunma vizyonunun gerisinde kalmıştır. G20 içerisinde KEİ'ye üye olarak yalnız Rusya ve Türkiye bulunmaktadır. G20'nin temsil ettiği güç uluslararası politik ekonominin kurumsallaşmış halidir. Öyle ki KEİ ülkelerinin G20 içindeki düşük temsiliyeti örgütün küresel yönetişimdeki rolünün artmasında en büyük engellerden olmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ